OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSSTYRELSEN

Slutrapport från utvecklingsgruppen för förnyelsen av åskådningsämnen 2025

Innehållsförteckning

1. INLEDNING 3

2. ANORDNANDE AV UNDERVISNING I ÅSKÅDNINGSÄMNEN – MODELLALTERNATIV 6

2.1 Undervisning i åskådningsämnen som anordnas i enlighet med den nuvarande lagstiftningen och dess utvecklingsbehov 6
2.2 Begränsning av deltagandet i undervisning som ersätter undervisning i åskådningsämnen och i undervisning som ges av det egna religionssamfundet 17
2.3 Fritt val av undervisning i åskådningsämnen och eventuellt upphävande av medlemskapsgrunden 18
2.4 Gemensamt åskådningsämne 21
2.5 Delvis kombinerad undervisning i åskådningsämnen 23
2.6 Sammanslagning av lärokurserna i religion 26
2.7 Övriga modeller för anordnande 27

3. SPECIALFRÅGOR GÄLLANDE OLIKA UTBILDNINGSFORMER 28

3.1 Grundläggande utbildning för vuxna 28
3.2 Gymnasieutbildning för vuxna 29
3.3 Realämnesprov i religion och livsåskådningskunskap i studentexamen 30
3.4 Yrkesutbildning 32

4. SAMMANDRAG 33

KÄLLOR 35

BILAGOR 37

1. Inledning

Under den föregående regeringsperioden våren 2022 publicerade undervisnings- och kulturministeriet utredningen ministeriet beställt (Salmenkivi & Åhs, 2022) om nuläget för undervisningen i åskådningsämnena och undervisningens förnyelsebehov. I utredningen föreslogs att det för att utveckla åskådningsämnena inrättas en utvecklingsgrupp för åskådningsämnena, dvs. en styrgrupp som utöver tjänstemän från undervisnings- och kulturministeriet och Utbildningsstyrelsen skulle bestå av politiska beslutsfattare (Salmenkivi & Åhs 2022, 212).

I november 2022 utnämnde Utbildningsstyrelsen en utvecklingsgrupp för förnyelsen av åskådningsämnen för 2022–2024 (OPH-4626-2022). Medlemmarna bestod förutom av sakkunniga från Utbildningsstyrelsen och undervisnings- och kulturministeriet även av en stor grupp representanter för universitet, lärar- och studerandeorganisationer, rektorer och utbildningsanordnare samt experter i olika åskådningsämnens lärokurser. Även Studentexamensnämnden, diskrimineringsombudsmannens byrå, Undervisningssektorns etiska råd samt Fritänkarnas förbund var representerade.

Enligt beslutet om tillsättande av utvecklingsgruppen (OPH-4626-2022) skulle undervisnings- och kulturministeriet också tillsätta en parlamentarisk uppföljningsgrupp för förnyelsen av åskådningsämnen inom den grundläggande utbildningen, gymnasieutbildningen och yrkesutbildningen som skulle styra utvecklingsgruppens arbete. Ingen parlamentarisk uppföljningsgrupp tillsattes dock. Utvecklingsgruppen som tillsattes av Utbildningsstyrelsen fortsatte trots detta sitt arbete.

Enligt beslutet om tillsättande av utvecklingsgruppen (OPH-4626-2022) hade den parlamentariska uppföljningsgruppen och utvecklingsgruppen till uppgift att producera en parlamentarisk proposition om förnyelsen av undervisningen i åskådningsämnen i den grundläggande utbildningen, gymnasieutbildningen och yrkesutbildningen.

Propositionen svarar på behoven av att förnya undervisningen i åskådningsämnen i ett alltmer mångkulturellt samhälle. Uppgiftens delområden definierades på följande sätt:

– Utarbeta riktlinjer för åtgärder för att förnya undervisningen i åskådningsämnen och åskådningsinnehåll med beaktande av förslagen i utredningen om åskådningsämnen (UKM publikationer 2022:13).

– Utarbeta utvecklingsåtgärder för förnyelse av undervisningen i åskådningsämnen i den grundläggande utbildningen (inkl. den grundläggande utbildningen för vuxna), gymnasieutbildningen och yrkesutbildningen på kort och lång sikt.

– Göra propositioner till nästa regeringsprogram om att genomföra utvecklingsåtgärderna för att bygga upp ett utbildningspolitiskt kontinuum.

Ordförande för utvecklingsgruppen för förnyelsen av åskådningsämnen var Utbildningsstyrelsens generaldirektör Minna Kelhä och vice ordförande var direktör Jarkko Niiranen från Utbildningsstyrelsen. Gruppen bestod av följande medlemmar:

Professor Arto Kallioniemi, Helsingfors universitet
Forskare Tuukka Tomperi, Tammerfors universitet
Professor Martin Ubani, Östra Finlands universitet
Universitetslektor Mika Perälä, Jyväskylä universitet
Äldre universitetslektor Mårten Björkgren, Åbo Akademi (13.2.2023–)
Sakkunnig Tuula Vinko, Evangelisk-lutherska kyrkan, Kyrkostyrelsen
Koordinator Sirpa Okulov, Ortodoxa kyrkan
Biträdande rektor i tjänsteförhållande Suaad Onniselkä, Helsingfors stad
Utbildningspolitisk chef Jaakko Salo, Undervisningssektorns Fackorganisation OAJ rf
Ordförande Tuovi Pääkkönen, Religionslärarnas förbund i Finland rf
Ordförande Ilmari Hirvonen, Lärarna i filosofi och livsåskådningskunskap FETO rf
Överinspektör Matti Jutila, Diskrimineringsombudsmannens byrå
Ordförande Daniel Weintraub, RESA-forumet, sektionen för religionsundervisning
Forskare Jaakko Lindfors, Åbo Akademi (3.11.2022–19.1.2023)
Ordförande Arno Kotro, Undervisningssektorns etiska råd
Vice ordförande Kati Mikkola, Studentexamensnämnden
Generalsekreterare Esa Ylikoski, Fritänkarnas förbund rf
Ordförande Lukas Virtala, Finlands Gymnasistförbund rf (3.11.2022–19.1.2023)

Sakkunnig i utbildningspolitik Aliisa Toivanen, Finlands Gymnasistförbund rf (20.1.2023–30.8.2024)
Sakkunnig i utbildningspolitik Jenni Suutari, Finlands Gymnasistförbund rf (1.9.2024–)
Ordförande Aale Päivinen, Finlands Yrkesstuderandes Förbund SAKKI rf
Ordförande Antti Ikonen, Finlands Rektorer
Direktör för enheten för välfärd och bildning Terhi Päivärinta, Kommunförbundet (3.11.2022–19.1.2023)
Specialsakkunnig Mari Sjöström, Kommunförbundet (20.1.2023–)
Ordförande Jussi Sutinen, Privatskolornas Förbund
Sakkunnig Satu Honkala (20.1.2023–)
Utvärderingsexpert Matti Suomilammi, Nationella centret för utbildningsutvärdering (13.2.2023–)
Undervisningsråd Heli Nederström, undervisnings- och kulturministeriet
Undervisningsråd Aki Tornberg, undervisnings- och kulturministeriet
Undervisningsråd Marjo Vesalainen, undervisnings- och kulturministeriet
Permanent sakkunnig Vesa Åhs, Helsingfors universitet
Permanent sakkunnig Eero Salmenkivi, Helsingfors universitet

Medlemmar och sekreterare i utvecklingsgruppen var undervisningsrådet Satu Honkala (3.11.2022–19.1.2023), undervisningsrådet Jaakko Lindfors (20.1.2023-) och undervisningsrådet Outi Raunio-Hannula från Utbildningsstyrelsen. Utvecklingsgruppen sammanträdde en gång under 2022, nio gånger under 2023 och elva gånger under 2024.

Till utvecklingsgruppens uppgifter hörde även att lägga fram förslag för nästa regeringsprogram om att genomföra utvecklingsåtgärderna för att skapa ett utbildningspolitiskt kontinuum. Utvecklingsgruppens slutrapport kommer att användas vid fastställandet av riktlinjerna för nästa regeringsprogram. Medlemmarna från ministeriet har därför inte tagit ställning till utvecklingsgruppens förslag. I takt med att samhället förändras kommer även undervisningen i åskådningsämnena i framtiden att stå inför betydande utmaningar till följd av befolkningsförändringar och ökad åskådningsmässig mångfald. Förändringarna kommer även att innebära en utmaning för de offentliga finanserna, som redan nu är föremål för betydande anpassningsåtgärder. De kommer även att i allt högre grad påverka beslutsfattandet och de val som vi gör.

2. Anordnande av undervisning i åskådningsämnen – modellalternativ

I undervisnings- och kulturministeriets utredning (Salmenkivi & Åhs, 2022) granskades olika alternativ för att anordna undervisningen i åskådningsämnen (nedan: modell/modellalternativ). Eftersom lagstiftningen om den grundläggande utbildningen och gymnasieutbildningen innehåller bestämmelser om hur undervisningen i åskådningsämnena ska anordnas inom dessa utbildningsformer är besluten i anslutning till modellfrågan i sista hand politiska. I utredningen konstateras att eftersom frågor som gäller religioner och andra åskådningar är komplicerade och mångfasetterade kan man inte komma fram till att en viss undervisningsmodell är bättre än andra till exempel utifrån forskningsrön. I utredningen kartlades nuläget och granskades olika lösningsalternativ för de centrala problem som observerats i den nuvarande undervisningen i åskådningsämnen. (Salmenkivi & Åhs 2022, 17–18.) I utredningen granskades olika modellalternativ för anordnande av undervisning i åskådningsämnen och presenterades förslag på hur den nuvarande modellen kan utvecklas.

Utifrån utredningen och dess förslag dryftade utvecklingsgruppen för förnyelsen av åskådningsämnen olika modellalternativ samt utvecklingsförslag i anslutning till dem.

2.1 Undervisning i åskådningsämnen som anordnas i enlighet med den nuvarande lagstiftningen och dess utvecklingsbehov

Bestämmelser om undervisningen i åskådningsämnen, dvs. religion och livsåskådningskunskap, inom den grundläggande utbildningen och gymnasiet ingår i lagen om grundläggande utbildning (628/1998, 13 §) och gymnasielagen (714/2018, 16 §).

Lagen om grundläggande utbildning (628/1998) 13 § (6.6.2003/454)

Undervisning i religion och livsåskådningskunskap

Den som ordnar grundläggande utbildning skall meddela religionsundervisning enligt den religion som flertalet av eleverna omfattar. Undervisningen ordnas då i enlighet med till vilket religionssamfund flertalet av eleverna hör. Elever som hör till detta religionssamfund deltar i undervisningen i sin egen religion. En elev som inte hör till detta religionssamfund kan efter att vårdnadshavaren meddelat saken till den som ordnar grundläggande utbildning delta i nämnda religionsundervisning.

För minst tre elever som hör till evangelisk-lutherska kyrkan eller för minst tre elever som hör till ortodoxa kyrkosamfundet vilka inte deltar i den religionsundervisning som avses i 1 mom. ordnas undervisning i deras egen religion.

För minst tre elever som hör till andra religionssamfund än de som nämns i 2 mom. och vilka inte deltar i den religionsundervisning som avses i 1 mom. ordnas undervisning i deras egen religion om deras vårdnadshavare begär detta.

Om en elev hör till flera än ett religionssamfund beslutar vårdnadshavaren i vilken religion eleven ska undervisas.

En elev som inte hör till något religionssamfund och som inte deltar i religionsundervisning enligt 1 mom. ska undervisas i livsåskådningskunskap. En elev som hör till ett religionssamfund och för vilken inte ordnas undervisning i hans eller hennes egen religion skall på begäran av vårdnadshavaren undervisas i livsåskådningskunskap. Den som ordnar grundläggande utbildning ska ordna undervisning i livsåskådningskunskap om det finns minst tre elever som har rätt till sådan undervisning.

En elev som inte hör till något religionssamfund kan på begäran av vårdnadshavaren delta även i sådan av den som anordnar grundläggande utbildning ordnad religionsundervisning som på basis av den fostran som eleven åtnjutit och elevens kulturella bakgrund uppenbarligen motsvarar elevens religiösa åskådning.

Gymnasielagen (714/2018) 16 §

Undervisning i religion och livsåskådningskunskap

Utbildningsanordnaren skall meddela religionsundervisning enligt den religion som flertalet av de studerande omfattar. Undervisningen ordnas

då i enlighet med till vilket religionssamfund flertalet av de studerande hör. De studerande som hör till detta religionssamfund deltar i undervisningen i sin egen religion. En studerande som inte hör till detta religionssamfund kan om han eller hon så önskar delta i nämnda religionsundervisning.

För minst tre studerande som hör till evangelisk-lutherska kyrkan eller för minst tre studerande som hör till ortodoxa kyrkosamfundet och som inte deltar i den religionsundervisning som avses i 1 mom. ordnas undervisning i deras egen religion.

För minst tre studerande som hör till andra religionssamfund än de som nämns i 2 mom. och som inte deltar i den religionsundervisning som avses i 1 mom. ordnas undervisning i deras egen religion om de studerande begär detta.

Om en studerande hör till flera än ett religionssamfund beslutar den studerande i vilken religion han eller hon ska undervisas.

En studerande som inte hör till något religionssamfund och som inte deltar i religionsundervisning enligt 1 mom. skall undervisas i livsåskådningskunskap. En studerande som hör till ett religionssamfund och för vilken inte ordnas undervisning i hans eller hennes egen religion skall på begäran av den studerande undervisas i livsåskådningskunskap. Utbildningsanordnaren skall ordna undervisning i livsåskådningskunskap om det finns minst tre studerande som har rätt till sådan undervisning.

En studerande som inte hör till något religionssamfund kan delta även i sådan av utbildningsanordnaren ordnad religionsundervisning som på basis av den fostran som den studerande åtnjutit och den studerandes kulturella bakgrund uppenbarligen motsvarar hans eller hennes religiösa åskådning.

En studerande som inleder gymnasieutbildningen efter att ha fyllt 18 år får välja mellan religionsundervisning och undervisning i livsåskådningskunskap.

Enligt Patent- och registerstyrelsens (2024) register finns det i Finland utöver Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och Ortodoxa kyrkan i Finland 170 registrerade

religionssamfund[1] (Patent- och registerstyrelsen 2024). Eftersom rätten till undervisning i den egna religionen i den nuvarande lagstiftningen är kopplad till medlemskap i ett religionssamfund kan man begära ett antal lärokurser i religion som motsvarar antalet religionssamfund, och Utbildningsstyrelsen ska utarbeta beskrivningar av grunderna för de begärda lärokurserna. Utbildningsstyrelsen har hittills gett sammanlagt fjorton läroplansgrunder för lärokurser i religion och livsåskådningskunskap inom den grundläggande utbildningen och elva för lärokurser inom gymnasieutbildningen. För närvarande finns det dock endast en lärokurs i både islam och buddhistisk religion, även om islam och buddhismen har olika inriktningar samt registrerade religionssamfund som grundar sig på dem. I nuläget har endast en del av dem som hör till olika religiösa minoriteter de facto möjlighet att få undervisning som anordnas av skolan eller gymnasiet i sin egen religion fastän lagstiftningen möjliggör det.

Nationella centret för utbildningsutvärdering publicerade 2024 rapporten ”Datainsamling om åskådningsämnenas elevantal och undervisningens nuläge 2023” (Suomilammi 2024a). Uppgifterna från insamlingen av information täckte cirka 44 procent av elevantalet i åskådningsämnen i små städer och kommuner. Från de stora städerna fick man exakta uppgifter om det totala antalet elever i åskådningsämnena. Enligt Utbildningsförvaltningens statistiktjänst Vipunen var det totala elevantalet i den grundläggande utbildningen och undervisning som förbereder för den grundläggande utbildningen cirka 539 000 elever läsåret 2022–2023. Elevantalet i små städer och kommuner antogs representera alla små kommuner och städer i Finland på ett heltäckande sätt, så resultaten skalades så att de motsvarade alla små städer och kommuner i Finland. (Suomilammi 2024a, 15.)

[1] Patent- och registerstyrelsen för ett register över religionssamfund som innehåller 170 religionssamfund och 337 församlingar eller andra lokalsamfund (31.1.2024). Evangelisk-lutherska kyrkan och ortodoxa kyrkosamfundet jämte församlingar hör inte till registret över religionssamfund. (Patent- och registerstyrelsen 2024.)

Tabell 1. Elevantal i åskådningsämnena inom den grundläggande utbildningen (Suomilammi 2024a, 16; Suomilammi 2024b):

	2012	2014	2016	2018	2022
evangelisk-luthersk religion	91,9 %	90,7 %	89,2 %	87,1 %	82,8 %
ortodox religion	1,4 %	1,5 %	1,5 %	1,6 %	1,8 %
islam	1,5 %	1,8 %	2,0 %	2,4 %	3,3 %
övriga	0,5 %	0,5 %	0,5 %	0,5 %	0,5 %
inget åskådningsämne	0,7 %	0,7 %	0,6 %	0,7 %	0,5 %
livsåskådningskunskap	4,0 %	4,9 %	6,1 %	7,7 %	11,1 %

Av de studerande som utexaminerades från gymnasieutbildningen läsåret 2023–2024 studerade 25 498 evangelisk-luthersk religion. Livsåskådningskunskap studerades av 2 316 studerande, islam av 361, ortodox religion av 327, katolsk religion av 27, buddhistisk religion av färre än fem och judisk religion av färre än fem studerande. (Karhu 2024.)

Enligt undervisnings- och kulturministeriets utredning (Salmenkivi & Åhs 2022, 18) har den nuvarande åskådningsundervisningen ”betydande meriter som gäller till exempel beaktandet av vårdnadshavares och elevers åskådningsbakgrund samt minoriteternas rättigheter, läroplaner av hög kvalitet, samt i de flesta fallen högt utbildade yrkespersoner inom läroämnesundervisning”. Dessa meriter i den nuvarande modellen identifierades också i utvecklingsgruppen för åskådningsämnen.

Både i UKM:s utredning (2022) och i utvecklingsgruppen för åskådningsämnen identifierades också att den nuvarande modellen är mycket komplicerad och att den innehåller betydande jämlikhetsproblem. Den nuvarande modellen behandlar personer som hör till olika religionssamfund och personer som inte hör till något trossamfund ojämlikt i fråga om valet av åskådningsämnen.

En elev eller studerande kan ha mellan ett och fem alternativ för hur undervisningen i åskådningsämnen anordnas beroende på om eleven (i den grundläggande utbildningen) eller den studerande (i gymnasieutbildningen) tillhör ett religionssamfund som registrerats i Finland, och till vilket religionssamfund hen hör. På sin webbplats har Utbildningsstyrelsen åskådliggjort hur undervisningen i åskådningsämnena anordnas

med hjälp av tabeller: Anordnande av undervisningen i åskådningsämnen | Utbildningsstyrelsen. Antalet alternativ att välja mellan påverkas också av till vilket religionssamfund majoriteten av eleverna hör och om utbildningsanordnarens undervisningsskyldighet i olika lärokurser i religion eller livsåskådningskunskap uppfylls. Då lagstiftningen möjliggör flera alternativ för att anordna åskådningsundervisning för en elev eller studerande görs valet av elevens vårdnadshavare inom den grundläggande utbildningen och av den studerande själv inom gymnasieutbildningen.

Enligt den nuvarande lagstiftningen kan de som hör till elevernas eller studerandenas majoritetsreligion (i regel evangelisk-luthersk) endast delta i undervisningen i majoritetens religion, dvs. den egna religionen. Oberoende av majoritetens religion ska en elev eller studerande som hör till Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland eller Ortodoxa kyrkan i Finland delta i undervisningen i sin egen religion om sådan undervisning anordnas och hen inte deltar i undervisningen i majoritetens religion. Undervisning i evangelisk-luthersk och ortodox religion ska anordnas om samma utbildningsanordnares skolor inom den grundläggande utbildningen och samma utbildningsanordnares gymnasier inom gymnasieutbildningen sammanlagt har minst tre elever eller studerande som tillhör kyrkan i fråga.

Medlemmar i andra religionssamfund som är registrerade i Finland än den evangelisk-lutherska kyrkan och Ortodoxa kyrkan i Finland får undervisning i sin egen religion på *begäran* av elevens vårdnadshavare eller den studerande. De är alltså inte i nuläget skyldiga att delta i undervisningen i religion eller livsåskådningskunskap. Ovannämnda minimiantal på tre elever gäller också skyldigheten att anordna lärokurser i dessa religioner.

Elever och studerande som hör till ett annat religionssamfund som registrerats i Finland än den evangelisk-lutherska eller Ortodoxa kyrkan i Finland har flest möjligheter att välja mellan, sammanlagt fem: hen kan förutom undervisning i sin egen religion också delta i undervisningen i majoritetsreligionen eller undervisningen i livsåskådningskunskap, eller så anordnas ingen åskådningsundervisning för hen. Inom den grundläggande

utbildningen (och på vissa villkor även inom gymnasieutbildningen) finns också alternativet att delta i undervisning som ges av det egna religionssamfundet.

Eftersom den undervisning som ges av religionssamfunden inte utgör religionsundervisning som ges av utbildningsanordnaren har dess innehåll eller omfattning inte fastställts och skolan ansvarar inte för den. Ett eventuellt vitsord som ges för religionssamfundets undervisning antecknas därför inte i betyget. Detta har bland annat setts som problematiskt ur likabehandlingsperspektiv med tanke på antagningen till fortsatta studier efter den grundläggande utbildningen (Salmenkivi & Åhs 2022, 163). Utvecklingsgruppen anser därför att man borde avgöra hur man i framtiden ska gå till väga i fråga om undervisning som ges av ett religionssamfund.

Elever eller studerande som inte hör till något religiöst samfund som registrerats i Finland kan delta i undervisningen i livsåskådningskunskap, i undervisningen i majoritetens religion, eller i undervisningen i en lärokurs för en religion som motsvarar deras religiösa åskådning vad gäller fostran och kulturell bakgrund. Elever eller studerande som inte hör till ett religionssamfund räknas dock inte med i skyldigheten att anordna en lärokurs i religion för minst tre elever eller studerande. Om det inte anordnas undervisning i livsåskådningskunskap anordnas ingen åskådningsundervisning för elever eller studerande som inte hör till religiösa samfund, eller så kan de delta i undervisningen i majoritetens religion

Inom ramen för den nuvarande modellen är det alltså möjligt att en del elever och studerande inte alls deltar i undervisning i åskådningsämnen som en del av den allmänbildande utbildningen, även om ”religion eller livsåskådningskunskap” ingår som alternativ till varandra i ämnen som är gemensamma för alla i lagen om grundläggande utbildning (628/1998, 11 §). Även i gymnasielagen (714/2018, 11 §) definieras de som alternativ till varandra som en del av gymnasieutbildningens lärokurs och ingår därmed i de obligatoriska studierna inom gymnasieutbildningen

Alla har inte möjlighet att få undervisning i sin egen religion eller i livsåskådningskunskap till exempel i en situation där skyldigheten att anordna undervisning i en lärokurs i en

viss religion eller i livsåskådningskunskap inte uppfylls. Å andra sidan gör den nuvarande lagstiftningen det möjligt för vissa elever och studerande som hör till ett religiöst samfund att välja att utebli från undervisningen i åskådningsämnen även i det fall att undervisning i elevens eller den studerandes egen religion erbjuds. Detta gäller de elever och studerande som tillhör religionssamfund och för vilka undervisning i den egna religionen anordnas endast på begäran.

Om det inom den grundläggande utbildningen inte anordnas undervisning i åskådningsämnen för en elev anordnas det i stället annan undervisning eller handledd verksamhet (Förordningen om grundläggande utbildning 852/1998, 5 §). Inom gymnasieutbildningen avlägger studerande för vilka det inte anordnas undervisning i åskådningsämnen andra gymnasiestudier till ett antal studiepoäng som motsvarar de obligatoriska studierna i åskådningsämnen.

Den nuvarande modellen och kopplingen mellan skyldigheten att anordna lärokurser i religion och medlemskap i ett religionssamfund gör att elever och studerande är i en ojämlik situation. Modellen beaktar dåligt till exempel de former av religiositet och religiösa samfund som inte är organiserade som registrerade religionssamfund eller där det inte är typiskt att ansluta sig som medlem i ett registrerat religionssamfund. Det finns också religionssamfund där man vanligtvis ansluter sig som fullvärdig medlem först efter ett personligt övertygelsebeslut, till exempel i ungdomen eller senare, varvid möjligheterna att få undervisning i den egna religionen inte nödvändigtvis uppfylls, eftersom skyldigheten att anordna utbildning omfattar personer som hör till ett religionssamfund.

I utredningen (Salmenkivi & Åhs, 2022, 14) hänvisas det till forskningsrön enligt vilka största delen av de muslimer som bor i Finland inte tillhör religiösa samfund. Även om lagen om grundläggande utbildning och gymnasielagen fastställer att även de elever och studerande med muslimsk bakgrund som inte hör till något registrerat islamskt samfund kan delta i undervisningen i den islamska lärokursen, räknas endast de som hör till religionssamfund som är registrerade i Finland till minimiantalet på tre elever eller studerande. I större städer är det mer sannolikt än i mindre kommuner att det finns ett

tillräckligt antal personer som hör till ett religionssamfund för att undervisning ska anordnas, varvid även muslimer som inte hör till ett religionssamfund har möjlighet att delta i undervisningen.

I den nuvarande lagstiftningen finns inga preciserande bestämmelser om byte av lärokurs i åskådningsämne eller religion. Eftersom alternativen gällande undervisning i åskådningsämnen för eleven också är bundna till medlemskap i ett religiöst samfund och övertygelse kan skälen till att eleven byter läroämne eller lärokurs hänföra sig till ändringar i dessa, och därmed till religionsfriheten som grundläggande fri- och rättighet. I synnerhet i situationer där det enligt lagen från början finns flera alternativ för att anordna åskådningsämnen för en elev eller studerande är det oklart i lagtolkningen till exempel i vilka situationer och hur ofta man kan byta åskådningsämne eller lärokurs i religion eller till exempel övergå till undervisning som ges av det egna religionssamfundet. Utöver ovannämnda frågor orsakar bytet av läroämne eller lärokurs i religion också frågor gällande bedömningen (i synnerhet slutbedömningen) av dessa studier.

Både i utredningen och i utvecklingsgruppens diskussioner framkom problematiken med begreppet ”egen religion” i lagstiftningen om religionsundervisningen. Undervisningen i den egna religionen är på lagens nivå och begreppsmässigt kopplad till religiösa samfund (Salmenkivi & Åhs 2022, 169) samt till elevens eller den studerandes övertygelse. Den nuvarande modellen innehåller alltså antaganden och uppfattningar om elevers och studerandes åskådningsmässiga identitet. I forskningslitteraturen och i kapitel 2.1 i UKM:s utredning (Salmenkivi & Åhs 2022, 13–17) om ändringar i det religiösa och åskådningsmässiga fältet hänvisas det dock till förändringstrender i Finland som framkommer i den religionssociologiska forskningen, såsom en betydande utvidgning av det religiösa spektret och ökning av religionslösa åskådningar samt den ökade andelen sekulariserade medlemmar i religionssamfund.

Medlemskap i ett religionssamfund vittnar alltså inte direkt om individens religiositet. Även de som inte hör till något religiöst samfund är en mångfacetterad grupp.

Begreppet egen religion är också förknippat med spänningen mellan undervisning bunden till religionssamfund och konfessionslös (*religiöst obunden* enligt de gällande grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen och grunderna för gymnasiets läroplan) undervisning som lyfts fram i Salmenkivi och Åhs (2022) utredning. I de gällande Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014 används begreppet *religion som studeras* i målen som är gemensamma för alla lärokurser i religion (vilket samtidigt skiljer det åt från målen gällande studier i andra religioner och livsåskådningar som ingår i lärokursen), men i de centrala innehållsområdena i anslutning till målen används även begreppet *egen religion* (jfr I1 Förhållandet till den egna religionen) (Utbildningsstyrelsen 2014). I Grunderna för gymnasiets läroplan 2019 används endast begreppet *religion som studeras* (Utbildningsstyrelsen 2019b).

Utvecklingsgruppen föreslår att begreppet egen religion slopas som en beskrivning av lärokurserna i religion, eftersom den religion som studeras inte ens för närvarande nödvändigtvis motsvarar elevens eller den studerandes åskådning.

Utöver de ojämlikheter som ingår i modellen för religionsundervisning lyfte UKM i sin utredning (Salmenkivi & Åhs, 2022, 178) också fram oron för ett jämlikt genomförande av undervisningen som anordnas i åskådningsämnen i praktiken på basis av höranden med intressentgrupper och granskningen av regionförvaltningsverkens beslut.

Om man håller sig till det nuvarande sättet att anordna undervisningen behöver praxisen för hur elevens vårdnadshavare och studerandena väljer åskådningsämne förtydligas och förenhetligas på riksnivå. Anordnare av undervisning och utbildning behöver ha en enhetlig, informativ och tillgänglig informations- och blankettmodell om valen av åskådningsämnen för vårdnadshavare och studerande. För att förbättra likabehandlingen och rättsskyddet för elever och studerande föreslår utvecklingsgruppen för åskådningsämnen att man lägger till metoder för att stärka laglighetsövervakningen av undervisningen i åskådningsämnen.

För närvarande är man ofta tvungen att göra specialarrangemang för att anordna utbildning i minoritetsreligioner och livsåskådningskunskap. Dessa är till exempel gemensamma grupper som består av elever från olika årskurser samt fjärruppkoppling i undervisningen. (Suomilammi 2024a, 23–25.) Den nuvarande befolkningsutvecklingen, flyttningsrörelsen och det sjunkande antalet elever och studerande i sin helhet ökar behovet av olika specialarrangemang i undervisningen särskilt utanför de större tillväxtcentrumen.

Till följd av den regionala differentieringen kan i synnerhet undervisningsgrupperna för minoritetsreligionernas lärokurser i framtiden genomföras allt ojämnare. Inom den grundläggande utbildningen har elevantalet i lärokursen i islam och livsåskådningskunskap dock ökat klart mellan 2018 och 2022 (jfr Suomilammi 2024a, 15–18). Befolkningsutvecklingen och den regionala differentieringen är kopplad till oro över tillgången till behöriga lärare.

Om man håller sig till det nuvarande sättet att anordna åskådningsämnen behöver man för att garantera likabehandling se till att det finns tillräckliga resurser för att anordna undervisningen i åskådningsämnen med beaktande av båda nationalspråken. Dessutom föreslår utvecklingsgruppen att behovet av fortbildning för lärare i åskådningsämnen beaktas oberoende av modellen för anordnande av undervisning i åskådningsämnen.

Inom den grundläggande utbildningen på Åland och i Europeiska skolan i Helsingfors anordnas åskådningsundervisningen som ett gemensamt läroämne för alla enligt separat lagstiftning. På Åland grundar sig det gemensamma läroämnet religions- och livsåskådningskunskap på Ålands egen lagstiftning om grundläggande utbildning (Landskapslagen om barnomsorg och grundskola, 2020:32, 7 §).

I Europeiska skolan i Helsingfors undervisas gemensam religionskunskap för alla i enlighet med lagen om skolan i fråga (1463/2007, 6 §). I Europeiska skolan i Helsingfors används Europaskolornas ämnesspecifika läroplaner i de ämnen för vilka Europaskolorna har utarbetat en läroplan. Utbildningsstyrelsen utarbetar och godkänner läroplanerna för religionskunskap.

2.2 Begränsning av deltagandet i undervisning som ersätter undervisning i åskådningsämnen och i undervisning som ges av det egna religionssamfundet

Såsom konstaterades i föregående underkapitel är det enligt den nuvarande lagstiftningen om grundläggande utbildning och gymnasieutbildning möjligt att en del elever eller studerande inte deltar i skolans eller gymnasiets undervisning i åskådningsämnen. Detta är i huvudsak fallet för elever och studerande som hör till något annat religionssamfund som är registrerat i Finland än den evangelisk-lutherska kyrkan eller Ortodoxa kyrkan i Finland. I utredningen om åskådningsämnena ansågs det problematiskt att en del av eleverna och de studerande helt kan utebli från undervisningen i åskådningsämnen i skolan eller gymnasiet eller på motsvarande sätt delta i undervisningen som ges av det egna religiösa samfundet (Salmenkivi & Åhs 2022; 215–216).

En begränsning av den undervisning som ersätter undervisningen i åskådningsämnen skulle kräva ändringar i lagstiftningen om den grundläggande utbildningen och gymnasieutbildningen.

Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen föreslår att elever eller studerande i fortsättningen inte kan låta bli att delta i undervisningen i åskådningsämnen, eftersom undervisningen redan nu enligt grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen och grunderna för gymnasiets läroplan är religiöst och åskådningsmässigt obunden (Utbildningsstyrelsen 2014, kapitel 2.2 och Utbildningsstyrelsen 2019b, kapitel 2.2) samt allmänbildande. Utvecklingsgruppen anser att elever och studerande ska få allmänbildande åskådningsundervisning på lika villkor. Med tanke på religionsfriheten bör dock i de olika modellalternativen utredas om en elev eller studerande oberoende av sin övertygelse kan förpliktas att delta till exempel i lärokursen för vilken religion som helst eller i livsåskådningskunskap även i fall där det inte finns undervisning i lärokursen i en religion som motsvarar hens övertygelse eller i livsåskådningskunskap i skolan eller läroanstalten.

Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen föreslår att man slopar elevers och studerandes rätt att delta i undervisning som ges av det egna religionssamfundet i stället för undervisning eller annan verksamhet som ersätter undervisningen i åskådningsämnen. Det är inte fråga om religionsundervisning som ges av skolan eller gymnasiet, och skolorna och läroanstalterna har inte behörighet att övervaka dess innehåll och genomförande.

2.3 Fritt val av undervisning i åskådningsämnen och eventuellt upphävande av medlemskapsgrunden

Utredningspersonerna som undervisnings- och kulturministeriet tillsatt föreslår i sin utredning (Salmenkivi & Åhs, 2022) att man på lång sikt utreder möjligheterna att öppna valet av åskådningsämnen för studerande vid gymnasiet, varvid de fritt kan välja vilket åskådningsämne eller vilken lärokurs i religion de studerar. Att öppna valet av åskådningsämnen skulle förutsätta en ändring i gymnasielagen och vid behov i grunderna för gymnasiets läroplan. (Salmenkivi & Åhs 2022, 218–219.)

Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen förde en grundlig diskussion om öppnandet av valet av åskådningsämnen. Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen anser att den ojämlikhet som beskrivs i kapitel 5.2 i undervisnings- och kulturministeriets utredning (Salmenkivi & Åhs, 179–189) och som har att göra med antalet valbara alternativ för att anordna undervisningen i åskådningsämnen för olika elever och studerande utgör ett allvarligt ojämlikhetsproblem. Utvecklingsgruppen anser att ojämlikheten i valfriheten behöver lösas på kort sikt. Att lösa ojämlikhetsproblemet förutsätter tjänsteberedning och lagändringar som också omfattar omfattande konsekvensbedömningar, inklusive ekonomiska effekter.

En klar majoritet av utvecklingsgruppen för åskådningsämnen föreslår att valet av åskådningsämnen öppnas för studerande inom gymnasieutbildningen[2]. Det föreslogs att valet i den första fasen öppnas i gymnasieutbildningen, eftersom det är svårt att förutse

[2] Omröstning ägde rum. Till rapporten bifogas röstningsresultatet och de inlämnade avvikande åsikterna. Motiveringarna till de avvikande åsikterna varierade.

vilka förändringar valfriheten skulle medföra i åskådningsämnenas undervisningsgrupper. Eftersom de studerandes val i den periodbaserade gymnasieutbildningen i vilket fall som helst påverkar undervisningsarrangemangen är det enklare att reagera på eventuella förändringar i gymnasiet än i den grundläggande utbildningen.

Enligt undervisnings- och kulturministeriets utredning kan man på basis av författningarna och förordningarna samt utvecklingen av undervisningsmodellen för åskådningsämnen konstatera att den nuvarande modellen med flera lärokurser och två läroämnen inte historiskt sett har utvecklats med tanke på valfrihet som är lika för alla (Salmenkivi & Åhs 2022, 187). Om man beslutar att öka valfriheten blir den centrala frågan hur den i praktiken genomförs på ett jämlikt sätt. En ökad valfrihet förutsätter att man tar ställning till tre frågor:

Först bör man avgöra hur de alternativ för åskådningsämnen som den studerande kan välja mellan fastställs. I utvecklingsgruppen föreslogs som lösningsalternativ att den studerande fritt kan välja den lärokurs i ett åskådningsämne eller en religion som hen vill studera. Då kan man välja bland alla lärokurser i religion för vilka läroplansgrunder har utarbetats och undervisning i livsåskådningskunskap.

För det andra bör man avgöra hur skyldigheten att anordna undervisning i åskådningsämnen fastställs i fortsättningen. I utvecklingsgruppen föreslogs som lösningsalternativ att undervisning i lärokursen i en enskild religion och livsåskådningskunskap ska anordnas om det i samma utbildningsanordnares gymnasier finns sammanlagt minst tre studerande som begär om undervisning i ifrågavarande religions lärokurs eller i livsåskådningskunskap.

För det tredje bör man ta ställning till på vilka grunder man kan begära nya lärokurser i religion. I utvecklingsgruppen föreslogs som lösningsalternativ att beskrivningar i grunderna för läroplanerna för nya lärokurser i religion fortfarande utarbetas enligt nuvarande principer. Det vore möjligt att begära grundbeskrivningar för en ny lärokurs om det i samma utbildningsanordnares gymnasier finns sammanlagt minst tre

studerande som är medlemmar i samma religionssamfund och som begär om undervisning i lärokursen för religionen i fråga.

Enligt den nuvarande lagstiftningen är vissa studerande som hör till religionssamfund registrerade i Finland inte skyldiga att delta i undervisning i något åskådningsämne i gymnasiet, eftersom undervisning endast anordnas för dem på deras egen begäran. Enligt den nuvarande lagstiftningen kan de således inte förpliktas att delta i undervisningen i livsåskådningskunskap eller lärokursen för någon annan religion än sin egen. Om valet av åskådningsämne öppnas behöver man alltså besluta om alla studerande i fortsättningen ska förpliktas att delta i undervisningen i åskådningsämnen. Om de skulle förpliktas måste man avgöra vilket läroämne eller vilken lärokurs den studerande kan förpliktas att delta i till exempel i en situation där undervisning i hens egen religion eller livsåskådningskunskap inte anordnas i utbildningsanordnarens gymnasier.

Om valfriheten genomförs så att åskådningsundervisning endast anordnas för studerande på deras egen begäran (såsom studier för närvarande anordnas för dem som hör till andra religiösa samfund än den evangelisk-lutherska kyrkan och Ortodoxa kyrkan i Finland) skulle studierna i åskådningsämnen bli frivilliga för de studerande och de skulle inte behöva avlägga studier i åskådningsämnen överhuvudtaget. Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen understöder inte en modell där studierna i åskådningsämnena skulle bli frivilliga, eftersom utvecklingsgruppen anser att åskådningsämnenas innehåll är centralt med tanke på allmänbildningen. Om valfriheten utökas föreslog utvecklingsgruppen för åskådningsämnena som lösningsförslag att varje studerande ska avlägga minst de obligatoriska studierna i en lärokurs i religion eller i livsåskådningskunskap.

Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen påpekar dessutom att utan närmare begränsningar för byte av åskådningsämne eller lärokurser en religion kan de studerande fritt byta åskådningsämne och lärokurs i religion under sina studier om de så önskar. Då kan de studier i åskådningsämnen som beaktas i slutbedömningen bestå av flera åskådningsämnen eller lärokurser i religion. Om valfriheten utökas föreslog

utvecklingsgruppen för åskådningsämnen som lösningsalternativ att studerandes studier i åskådningsämnen som beaktas i gymnasiets slutbedömning ska bestå av studier i en lärokurs som minst ska avläggas i sin obligatoriska omfattning.

Om valfriheten ökar endast inom gymnasieutbildningen skulle modellerna för att anordna åskådningsämnen inom den grundläggande utbildningen och gymnasieutbildningen skilja sig från varandra, och jämlikhetsproblemet i valet av åskådningsämne skulle bestå inom den grundläggande utbildningen. Man behöver också fundera på kontinuiteten i undervisningen i åskådningsämnen mellan småbarnspedagogiken, förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen samt gymnasieutbildningen och att öppna valfriheten inom den grundläggande utbildningen. Utvecklingsgruppen var dock inte enig om hur jämlikhetsproblemet borde lösas inom den grundläggande utbildningen.

2.4 Gemensamt åskådningsämne

I utredningen om åskådningsämnen (Salmenkivi & Åhs, 2022) konstateras att bland modellalternativen för åskådningsämnen skulle ett gemensamt läroämne för alla förenkla undervisningsarrangemangen och eliminera jämlikhetsproblemen i den nuvarande modellen, men å andra sidan skulle det ge upphov till nya jämlikhetsfrågor som behöver lösas. Eleverna, deras vårdnadshavare och studerandena skulle inte befinna sig i en ojämlik situation gällande val av åskådningsämne ur lagens synpunkt och läroämnet skulle möjliggöra en gemensam och jämlik åskådningsmässig allmänbildning för alla. I gymnasieutbildningen skulle ett gemensamt ämne erbjuda alla studerande en jämlik möjlighet att avlägga studentprovet i åskådningsämnet, medan det för närvarande är möjligt endast i två lärokurser i religion och i livsåskådningskunskap. Enligt utredningen skulle ett gemensamt läroämne underlätta jämlikhetsproblemen i anslutning till de praktiska undervisningsarrangemangen i läroämnena samt i läromedlens nivå och tillgänglighet. (Salmenkivi & Åhs 2022, 189–192.)

Å andra sidan framfördes argument både i utredningen (Salmenkivi & Åhs 2022, 197–204) och i utvecklingsgruppen för åskådningsämnen där man ansåg att undervisningen i

åskådningsämnen i sin nuvarande form bättre beaktar åskådningsmässiga minoriteter och den åskådningsfostran som barnet får hemifrån, och därmed stöder minoriteternas jämlikhet till exempel med tanke på stöd för identiteten samt integrationen av personer med invandrarbakgrund. Ett gemensamt läroämne skulle oundvikligen inskränka det innehåll som det i nuläget har varit möjligt att fokusera på i undervisningen i den egna religionen eller livsåskådningskunskap, eftersom det naturligtvis skulle vara omöjligt att få med allt innehåll som de olika lärokurserna nu har sammanlagt i ett gemensamt läroämne. Dessutom har största delen av åskådningsundervisningens forsknings- och utvecklingsarbete hittills gjorts inom ramen för de nuvarande läroämnena.

Enligt undervisnings- och kulturministeriets utredning (Salmenkivi & Åhs, 2022) får ett gemensamt läroämne ett mycket brett understöd på basis av hörandet av olika intressentgrupper. De intressentgrupper som understöder modellen skiljer sig dock från varandra i fråga om hur de betonar mål- och innehållsområdena för å ena sidan religionerna och å andra sidan livsåskådningskunskap. (Salmenkivi & Åhs 2022, 189.)

Ett gemensamt läroämne skulle förutsätta flera lagändringar som man också hänvisar till i utredningen (Salmenkivi & Åhs 2022, 202). Om man beslutar sig för ett läroämne som är gemensamt för alla måste man avgöra på vilken grund det nya läroämnet skulle byggas upp och vilken relation de nuvarande läroämnena, dvs. religion (med sina olika lärokurser) och livsåskådningskunskap, skulle ha till det nya läroämnet. Frågor om läroämnets mål och innehåll samt till vilken vetenskaplig grund målen och läroinnehållen skulle vara kopplade hör ihop med detta. Man behöver bilda en omfattande och godkänd uppfattning om målen och innehållen. I undervisnings- och kulturministeriets utredning observerades dock att anhängarna av den gemensamma modellen var rätt jämnt delade i två grupper i fråga om deras synpunkter på de viktigaste målen för undervisningen i åskådningsämnena. (Salmenkivi & Åhs, 193–194). Utredningen lyfter fram ett hot som förenar de avvikande åsikterna om innehållet i ett eventuellt gemensamt läroämne och det norska exemplet på en motsvarande reform: ”En risk i ett gemensamt läroämne är alltså att de som anser sig ha förlorat i förhandlingarna om ämnets identitet kan försöka förändra situationen när de politiska konjunkturerna

förändras, vilket kan leda till en oönskad omgång av reformer” (Salmenkivi & Åhs 2022, 200).

Dessutom skulle bland annat frågor om lärarens behörighet och lärarnas utbildning, inklusive fortbildning, behöva avgöras.

Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen anser att om man skulle gå in för ett gemensamt läroämne borde det gemensamma läroämnet vara tvärvetenskapligt[3]. Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen anser att det är viktigt att fokus i läroämnet framför allt skulle ligga på omfattande allmänbildning i anslutning till åskådningar, etisk kompetens och kompetens i anslutning till mänskliga rättigheter, färdigheter i kritiskt tänkande, dialog- och emotionella färdigheter samt kompetens som stöder individens tillväxt och uppbyggnad av hens livsåskådning.

2.5 Delvis kombinerad undervisning i åskådningsämnen

I undervisnings- och kulturministeriets utredning (Salmenkivi & Åhs 2022) behandlas olika delvis kombinerade modeller för att anordna undervisning i åskådningsämnen. Enligt utredningen har de motiverats bland annat med behovet av att förstå olika åskådningar och öka dialogen. Särskilt etik lyftes fram bland det gemensamma innehållet. (Salmenkivi & Åhs 2022, 204–210.) En delvis kombinerad modell för att anordna undervisning i åskådningsämnen skulle kunna genomföras på flera alternativa sätt. Genomförandesätt som avviker från den nuvarande lagstiftningen, såsom att skapa ett helt nytt läroämne för gemensamt innehåll, skulle kräva lagändringar. I utredningen föreslås att Utbildningsstyrelsen börjar bereda närmare anvisningar och god praxis för de gemensamma delarna i åskådningsämnenas undervisning (Salmenkivi & Åhs 2022, 216–217).

[3] I utvecklingsgruppens arbete lyftes bland annat följande vetenskapsområden fram som bakomliggande vetenskaper för ett eventuellt gemensamt åskådningsämne: idéhistoria, antropologi, etnologi, filosofi, global utvecklingsforskning, pedagogik, kulturforskning, medieforskning, juridik, politisk forskning, psykologi, socialpsykologi, sociologi, genusforskning, teologier, framtidsforskning, religionsvetenskap och samhällsvetenskaper.

Utbildningsstyrelsens nuvarande läroplansgrunder, som har utarbetats separat för lärokurserna i religion och för livsåskådningskunskap, baserar sig på den gällande lagstiftningen. De i kraft varande grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen eller grunderna för gymnasiets läroplan har inte utarbetats utifrån utgångspunkten att läroämnena eller lärokurserna delvis skulle kombineras. Inom den grundläggande utbildningen har både religion och livsåskådningskunskap separata läroämnesspecifika och årskurshelhetsspecifika mål och innehåll, även om de delvis innehåller samma teman. Inom den grundläggande utbildningen har de olika lärokurserna i religion gemensamma mål och centrala innehållsområden. Det är dock viktigt att observera att man i målen för läroämnet religion använder begreppet *religion som studeras* som hänvisar till de olika lärokurserna i religion. Dessutom har beskrivningarna av innehållsområdena för målen preciserats separat för varje lärokurs. Innehållet som studeras i olika lärokurser i religion är med andra ord inte enhetligt eller betonat på samma sätt. I gymnasieutbildningen har målen och det centrala innehållet i varje modul i åskådningsämnena fastställts separat för olika lärokurser i religion och i livsåskådningskunskap. Dessutom har lärokurserna i religion gemensamma allmänna mål.

För närvarande är det möjligt enligt ramvillkoren i lagstiftningen att utveckla läroplansgrunderna så att man inkluderar gemensamma delar i dem. Ur lagstiftningsperspektiv återstår dock att bedöma i vilken mån undervisningens mål och innehåll kan kombineras när läroplansgrunderna utarbetas så att rätten till undervisning i den egna religionen eller livsåskådningskunskap bevaras.

De nuvarande bestämmelserna om lärarnas behörighet (986/1998) känner inte igen delvis kombinerad åskådningsundervisning. En elev eller studerande har rätt till undervisning enligt läroplanen i enlighet med lärokursen i sitt åskådningsämne. Läraren ska på motsvarande sätt ha separat behörighet att undervisa i varje läroämne eller lärokurs i religion oberoende av om undervisningen genomförs separat eller gemensamt (jfr Förordningen om behörighetsvillkoren för personal inom undervisningsväsendet 986/1998 samt EOAK/3469/2016).

När grunderna för läroplanerna utarbetas och eventuella gemensamma delar planeras ska man dessutom beakta att anordnaren av undervisning eller utbildning inte alltid kan bilda undervisningsgrupper med studerande från olika lärokurser i religion och livsåskådningskunskap. Detta kan till exempel bero på att antalet studerande i läroämnena eller lärokurserna avviker avsevärt från varandra.

Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen anser att det är viktigt att samla in forskningsmaterial om de sätt att delvis kombinera undervisningen i åskådningsämnen som för närvarande genomförs i olika skolor samt om kompanjonundervisning i anslutning till detta.

Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen föreslår att man tillsätter en arbetsgrupp som för att utveckla undervisningen i åskådningsämnen skissar upp till exempel pedagogiska och didaktiska lösningar samt eventuella gemensamma modeller, former och innehåll för undervisningen i åskådningsämnen.

Utvecklingsgruppen anser att möjligheterna till gemensamma delar bör granskas när läroplansgrunderna för åskådningsämnena förnyas. I utvecklingsgruppen funderade man också på en modell där undervisningen delvis skulle kombineras i gymnasieutbildningen genom att utarbeta en del av modulerna i lärokurserna i religion och eventuellt även i livsåskådningskunskap så att de är gemensamma för alla lärokurser.

Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen föreslår ett undervisningsförsök med delvis integrerad undervisning i åskådningsämnen i den grundläggande utbildningen. I undervisningsförsöket kunde ett eventuellt gemensamt innehåll för åskådningsämnena vara etik. På basis av försöket borde man bedriva jämförande forskning mellan undervisning i åskådningsämnen som är delvis integrerad och undervisning som genomförs i helt separata grupper. Det vore särskilt viktigt att jämföra undervisningsarrangemangens effekter på elevernas och de studerandes erfarenheter och lärande. Forskningsdata behöver vara heltäckande ur regionalt perspektiv och med tanke på åldersgrupperna.

Försöket som beskrivs ovan kan genomföras inom ramen för den nuvarande lagstiftningen. Försökets resultat kunde också utnyttjas för att utveckla ett eventuellt gemensamt åskådningsämne, men man kan dock inte dra direkta slutsatser av resultaten om hur ett åskådningsämne som är gemensamt för alla skulle se ut. Den nuvarande lagstiftningen möjliggör inte undervisningsförsök där timfördelningen ändras och där man skulle prova ett nytt läroämne för gemensamt innehåll eller ett gemensamt åskådningsämne. Ett sådant undervisningsförsök skulle förutsätta en ändring av lagparagrafen om undervisningsförsök i lagen om grundläggande utbildning.

2.6 Sammanslagning av lärokurserna i religion

I undervisnings- och kulturministeriets utredning (Salmenkivi & Åhs, 2022) lyfte man utifrån hörandet av intressentgrupper fram en modell där de olika lärokurserna i religion antingen helt och hållet skulle slås samman till en lärokurs, eller där en del av lärokurserna, såsom de olika lärokurserna i kristendom, skulle slås samman. I den här modellen förblir livsåskådningskunskapen ett separat, alternativt läroämne till religionen. (Salmenkivi & Åhs 2022, 210.) Modellen skulle förutsätta ändringar i lagstiftningen. Samtidigt borde man avgöra på vilka grunder ett helt kombinerat läroämne i religion skulle byggas, eller om det fortfarande finns flera lärokurser, på vilka grunder de skulle bildas. Dessutom borde man avgöra vem som ska delta eller vem som kan delta i undervisningen i läroämnet eller lärokursen i fråga, samt frågan om skyldigheten att anordna läroämnet eller lärokursen.

I den diskussion som utvecklingsgruppen förde om att slå samman alla lärokurser i religion fördes en kritisk diskussion om bl.a. vad ett läroämne i s.k. ”allmän religion”, som endast en del av eleverna och de studerande undervisas i skulle basera sig på, och hur man i fortsättningen skulle motivera att det allmänbildande läroinnehållet för åskådningar delas in i religion och livsåskådningskunskap. I fråga om att kombinera lärokurserna i religion uttrycktes oro över likabehandling: hur kunde lärokurserna kombineras så att till exempel de som hör till religiösa minoriteter får tillräckligt med undervisning i sin egen religion.

2.7 Övriga modeller för anordnande

Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen motsätter sig enhälligt modeller för att anordna undervisningen i åskådningsämnen som skulle ge olika åskådningssamfund en mer betydande roll i anordnandet av undervisningen i åskådningsämnen. Utvecklingsgruppen anser att sådana modeller inte jämlikt skulle betjäna utbildningens allmänbildande mål.

Precis som de utredningspersoner som undervisnings- och kulturministeriet tillsatt (Salmenkivi & Åhs 2022, 210–211) motsätter sig en bred majoritet av utvecklingsgruppen för åskådningsämnen minskningen av undervisningen i åskådningsämnen och modeller för att anordna undervisning i åskådningsämnen där åskådningsämnenas mål och innehåll delvis eller helt skulle överföras till läroplanerna för andra läroämnen.

Utöver de modeller för anordnande av undervisning i åskådningsämnen som granskas i denna slutrapport diskuterade utvecklingsgruppen för åskådningsämnen även följande modeller för anordnande som kan diskuteras i framtida fortsatta utredningar och undersökningar:

1) En modell där etik inrättas som ett nytt läroämne inom den grundläggande utbildningen. Nuvarande innehåll från lärokurserna i religion och livsåskådningskunskap till exempel i anslutning till etik, mänskliga rättigheter och barnets rättigheter skulle överföras till det nya läroämnet. Läroämnet etik skulle främja en gemensam dialog för alla elever samt emotionella färdigheter och interaktionsfärdigheter. När modellen utvecklas borde man noggrant granska det nya läroämnets inverkan på de nuvarande läroämnenas mål och innehåll samt på undervisningsarrangemangen. Inom gymnasieutbildningen gäller redan nu en lösning av denna typ, eftersom undervisningen i etik har integrerats i läroplansgrunderna för läroämnet filosofi. Modellen förutsätter ändringar i lagstiftningen.

2) En modell där alla elever och studerande skulle studera ett för alla gemensamt läroämne i religion samt livsåskådningskunskap. Modellen förutsätter ändringar i lagstiftningen och läroplansgrunderna.

I modellen skulle namnen på de nuvarande läroämnena förbli oförändrade, men det skulle inte längre finnas separata lärokurser i religion. Ett läroämne i religion som är gemensamt för alla bör då definieras och byggas upp på en helt ny grund jämfört med nuläget. Modellen skulle i praktiken innebära två gemensamma åskådningsämnen.

3. Specialfrågor gällande olika utbildningsformer

3.1 Grundläggande utbildning för vuxna

Enligt lagen om grundläggande utbildning (628/1998, 46 §) kan man delta i den grundläggande utbildningen för vuxna efter att den grundläggande utbildning som avses i lagens 26 § 1 mom. avslutas, dvs. när den grundläggande utbildningens lärokurs har slutförts eller senast när skolarbetet under läsåret slutar det kalenderår då eleven fyller 17 år. Den grundläggande utbildningen för vuxna består, i enlighet med den studerandes behov av kunnande, av undervisning i inledningsskedet och slutskedet eller enbart av undervisning i slutskedet. (Lag om grundläggande utbildning 628/1998; 46 § och 26 §)

Enligt lagen om grundläggande utbildning omfattar studierna i slutskedet, enligt vad som föreskrivs genom förordning av statsrådet, modersmål och litteratur, det andra inhemska språket, främmande språk, matematik, religion eller livsåskådningskunskap, historia, samhällslära, biologi, geografi, fysik och kemi.

På grundläggande utbildning för vuxna tillämpas 13 § i lagen om grundläggande utbildning, som ingår i de paragrafer som räknas upp i 46 § 1 mom. och som även tillämpas på grundläggande utbildning för vuxna. Dessutom konstateras i 46 § att studerande som har fyllt 18 år får välja mellan religionsundervisning och undervisning i livsåskådningskunskap. (Lagen om grundläggande utbildning 628/1998; 13 §, 46 §.) I

slutskedet av den grundläggande utbildningen för vuxna ingår en obligatorisk kurs i religion eller livsåskådningskunskap (Statsrådets förordning 310/2021).

I utredningen om åskådningsämnenas nuläge och förnyelsebehov (Salmenkivi & Åhs, 2022) ansågs det inte finnas några betydande behov av ändringar i lagstiftningen om den grundläggande utbildningen för vuxna. Utredningen fäster uppmärksamhet vid vissa tekniska detaljer i lagen om grundläggande utbildning, såsom vårdnadshavarens ställning vid tillämpningen av paragraf 13 för studerande inom den grundläggande utbildningen för vuxna. (Salmenkivi & Åhs 2022; 96, 214.)

Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen fäste dock uppmärksamhet vid att det i lagstiftningen om undervisning i åskådningsämnen uppstår ojämlikhet mellan dem som deltar i grundläggande utbildning för vuxna när de är under 18 år och dem som deltar i gymnasieutbildning för unga i en situation där det finns flera alternativ för anordnande av undervisning i åskådningsämnen. Enligt lagen om grundläggande utbildning beslutar vårdnadshavaren om val av åskådningsämne för studerande under 18 år som studerar inom den grundläggande utbildningen, men enligt gymnasielagen får studerande under 18 år som studerar inom gymnasieutbildningen göra valet själv (jfr Lagen om grundläggande utbildning 628/1998; 13 §, 46 § och Gymnasielagen 714/2018, 16 §). Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen föreslår att jämlikhetsproblemet åtgärdas. Utvecklingsgruppen föreslår att lagstiftningen om den grundläggande utbildningen för vuxna ändras så att studerande under 18 år som studerar inom den grundläggande utbildningen för vuxna själva beslutar om val av åskådningsämnen i stället för vårdnadshavarna, precis som inom gymnasieutbildningen. Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen lägger i övrigt inte fram separata ändringsförslag för anordnandet av undervisningen i åskådningsämnen som endast gäller den grundläggande utbildningen för vuxna.

3.2 Gymnasieutbildning för vuxna

Bestämmelser om gymnasieutbildningens undervisning i religion och livsåskådningskunskap fastställs i 16 § i gymnasielagen (714/2018). I paragrafen

föreskrivs: ”En studerande som inleder gymnasieutbildningen efter att ha fyllt 18 år får välja mellan religionsundervisning och undervisning i livsåskådningskunskap” (Gymnasielagen 714/2018, 16 §). Lärokursen för gymnasieutbildning för vuxna omfattar 88 studiepoäng (Gymnasielagen 714/2018, 10 §). Studierna i religion eller livsåskådningskunskap i lärokursen för gymnasieutbildning för vuxna omfattar en obligatorisk modul värd två studiepoäng och fem riksomfattande valfria moduler värda två studiepoäng var (Utbildningsstyrelsen 2019a, 6.14 och 6.15).

Både i utredningen om åskådningsämnen (Salmenkivi & Åhs 2022, 94–95) och i utvecklingsgruppen för åskådningsämnen fästes uppmärksamhet vid skillnaderna i lagstiftningen om åskådningsämnets valfrihet i den grundläggande utbildningen för vuxna och i gymnasieutbildningen för vuxna för studerande som fyllt 18 år. Enligt lagen om grundläggande utbildning undervisas personer som fyllt 18 år i antingen religion eller livsåskådningskunskap, medan ovannämnda val enligt gymnasielagen endast är möjligt för studerande som inleder gymnasieutbildningen efter att ha fyllt 18 år (Lagen om grundläggande utbildning 628/1998, 46 § och Gymnasielagen 714/2018, 16 §).

Utvecklingsgruppen föreslår att lagstiftningen ändras så att en studerande som fyllt 18 år även inom gymnasieutbildningen för vuxna får undervisning i antingen religion eller livsåskådningskunskap enligt eget val på motsvarande sätt som inom den grundläggande utbildningen för vuxna.

3.3 Realämnesprov i religion och livsåskådningskunskap i studentexamen

Bestämmelser om studentexamen ingår i lagen om studentexamen (502/2019). Enligt lagen anordnas det i studentexamen prov i modersmål och litteratur, det andra inhemska språket, främmande språk, matematik samt i naturvetenskapliga och humanistisk-samhälleliga läroämnen (realämnen) (Lagen om studentexamen 502/2019, 3 §). I statsrådets förordning (612/2019) föreskrivs i vilka realämnen och främmande språk proven anordnas.

I realämnena anordnas studentprov i åskådningsämnen i lärokurserna i evangelisk-luthersk och ortodox religion samt i livsåskådningskunskap (Statsrådets förordning om studentexamen 612/2019, 4 §). Studentprov kan inte avläggas i andra lärokurser i religion. Detta är ett betydande jämlikhetsproblem bland annat därför att antagning på basis av betyg har stor betydelse vid antagningen till fortsatta studier. Utvecklingsgruppen anser att jämlikhetsproblemet gällande lärokurserna i religion i studentexamen bör åtgärdas utan dröjsmål.

I sin utredning (Salmenkivi & Åhs, 2022) förhåller sig de utredningspersoner som undervisnings- och kulturministeriet tillsatt dock kritiskt till att jämlikhetsproblemet åtgärdas genom att öka antalet studentprov i lärokurserna i religion. Enligt utredningspersonerna är kvalitetssäkringen av studentexamen ett viktigt och krävande arbete där för små prov lätt orsakar jämlikhetsproblem och andra problem. Utredningspersonerna föreslår att jämlikhetsproblemet ska lösas genom att lägga till fler gemensamma och även alternativa uppgifter i de nuvarande proven i religion – och eventuellt även livsåskådningskunskap. Enligt utredningspersonerna skulle inkluderandet av gemensamma och alternativa uppgifter göra det möjligt att öppna deltagandet i studentskrivningarna för andra lärokurser i religion så att tryggandet av kvalitetssäkringen inte förutsätter oskäliga tilläggsresurser. Utredningspersonerna påpekar dock att ovannämnda reform förutsätter att gemensamma delar läggs till gymnasiets läroplaner för åskådningsämnena. (Salmenkivi & Åhs 2022, 219–220.)

Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen granskade möjligheterna att genomföra ett gemensamt studentprov för lärokurserna i religion. Ett kombinerat prov för olika lärokurser i religion skulle vara en exceptionell lösning i studentexamens helhet, där proven anordnas enligt läroämne och lärokurs. Ett kombinerat prov skulle kräva ändringar i lagstiftningen. Även om religionsundervisningen har gemensamma allmänna mål i läroplanen har egna moduler utarbetats för varje lärokurs, och separata mål och centralt innehåll har fastställts för dem. För att undervisa varje lärokurs krävs separat behörighet som ämneslärare.

Utmaningen med ett gemensamt prov är hur man ska garantera likabehandling av dem som studerar olika lärokurser i religion både i fråga om innehållet i provfrågorna och i bedömningen av provsvaren. I den nuvarande studentexamen har experter på lärokursen för respektive religion utarbetat proven för lärokursen i fråga och bedömt provsvaren. Hittills har man prövat vissa gemensamma frågor för den evangelisk-lutherska och ortodoxa religionen. Det är dock en annan sak att utarbeta gemensamma uppgifter som omfattar flera eller alla lärokurser i religion. För närvarande bedöms de gemensamma uppgifterna i förhållande till den lärokurs som den studerande har deltagit i. I ett gemensamt prov skulle en hög kvalitet på bedömningen av provet och provsvaren förutsätta att alla experter på olika lärokurser i religion deltar i både processen för att utarbeta provet och för att bedöma svaren.

Som en kortsiktig lösning föreslår utvecklingsgruppen för åskådningsämnen att ett prov i lärokursen i islam läggs till studentexamen av likabehandlingsskäl. Detta förutsätter dock att den islamska religionen nämns i statsrådets förordning om studentexamen. Utvecklingsgruppen anser det motiverat att en lärokurs som kan jämföras med ortodox religion vad gäller antal studerande har ett eget studentprov. Av de gymnasiestuderande som utexaminerades under läsåret 2023–2024 studerade 361 islamisk religion medan 327 studerande ortodox religion (Karhu 2024). Att lägga till ett nytt prov i en lärokurs i studentexamen löser dock inte jämlikhetsproblemet i anslutning till andra lärokurser i minoritetsreligioner.

3.4 Yrkesutbildning

Utredningspersonerna som tillsatts av undervisnings- och kulturministeriet övervägde i sin utredning (Salmenkivi & Åhs, 2022) det eventuella behovet att även inkludera undervisning i åskådningsämnen i yrkesutbildningen. Utredningspersonerna bedömde att det naturligaste sättet att genomföra åskådningsundervisning inom yrkesutbildningen är att vissa av gymnasiets moduler också erbjuds inom yrkesutbildningen. (Salmenkivi & Åhs 2022, 220.) Studier i åskådningsämnen kan för

närvarande inkluderas i den studerandes yrkesinriktade examen om hen avlägger gymnasiestudier i åskådningsämnen.

Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen föreslår ingen separat åskådningsundervisning inom yrkesutbildningen. Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen föreslår att åskådningsmässig allmänbildning beaktas som en del av kunnandet om samhälle och arbetsliv i de gemensamma examensdelarna i yrkesinriktade examina. Utvecklingsgruppen anser också att det är viktigt att undervisningsinnehållet i åskådningsämnena, såsom kunnande och förståelse för olika åskådningar och kulturer, färdigheter för åskådningsdialog, kritiskt tänkande och etik, skulle ingå i yrkesstudierna utgående från de särdrag och behov som finns inom respektive yrkesområde. Det här behövs på arbetsplatserna till exempel i kundarbetet. Det har också betydelse till exempel för främjandet av samhällsfred, integration och antirasism.

4. Sammandrag

Utvecklingsgruppen för förnyelsen av åskådningsämnen producerade i enlighet med sitt beslut om tillsättande förslag om att förnya undervisningen i åskådningsämnen inom den grundläggande utbildningen, gymnasieutbildningen och yrkesutbildningen.

Sammandrag av utvecklingsgruppens förslag:

- Utvecklingsgruppen föreslår att lagstiftningen om religionsundervisningen ändras så att begreppet egen religion slopas som en beskrivning av lärokurserna i religion.
- Utvecklingsgruppen föreslår att man lägger till metoder för att stärka laglighetsövervakningen i anslutning till anordnandet av undervisningen i åskådningsämnen.
- Utvecklingsgruppen föreslår att behovet av fortbildning för lärare i åskådningsämnen beaktas oberoende av modellen för anordnande av undervisning i åskådningsämnen.

- Utvecklingsgruppen föreslår att lagstiftningen ändras så att en elev eller studerande i fortsättningen inte kan låta bli att delta i skolans undervisning i åskådningsämnen. Enligt den nuvarande lagstiftningen är det möjligt för vissa elever och studerande.
- Utvecklingsgruppen föreslår att lagstiftningen ändras så att man slopar elevers och studerandes rätt att delta i undervisning som ges av det egna religionssamfundet i stället för undervisning eller annan verksamhet som ersätter undervisningen i åskådningsämnen.
- Utvecklingsgruppen anser att ojämlikheten i fråga om valfriheten gällande åskådningsämnen behöver lösas på kort sikt.
- Majoriteten av utvecklingsgruppen föreslår att lagstiftningen ändras för att korrigera ojämlikheten så att valet av åskådningsämnen öppnas för studerande inom gymnasieutbildningen.
- Utvecklingsgruppen föreslår att man tillsätter en arbetsgrupp som för att utveckla undervisningen i åskådningsämnen skissar upp till exempel pedagogiska och didaktiska lösningar samt eventuella gemensamma modeller, former och innehåll för undervisningen i åskådningsämnen.
- Utvecklingsgruppen föreslår ett forskningsbaserat undervisningsförsök om delvis integrerad undervisning i åskådningsämnen i den grundläggande utbildningen.
- Utvecklingsgruppen föreslår att lagstiftningen om den grundläggande utbildningen för vuxna ändras så att studerande under 18 år som studerar inom den grundläggande utbildningen för vuxna själva beslutar om val av åskådningsämnen i stället för vårdnadshavarna, precis som inom gymnasieutbildningen.
- Utvecklingsgruppen föreslår att lagstiftningen ändras så att en studerande som fyllt 18 år även inom gymnasieutbildningen för vuxna får undervisning i antingen religion eller livsåskådningskunskap enligt eget val på motsvarande sätt som inom den grundläggande utbildningen för vuxna.

- Som en lösning på kort sikt föreslår utvecklingsgruppen att ett prov i islam läggs till studentexamen. Detta förutsätter att den islamska religionen nämns i statsrådets förordning om studentexamen.
- Utvecklingsgruppen föreslår att åskådningsmässig allmänbildning beaktas som en del av samhälls- och arbetslivskompetensen i de gemensamma examensdelarna i yrkesinriktade examina.

Källor

Förordning om behörighetsvillkoren för personal inom undervisningsväsendet (986/1998).

EOAK/3469/2016. Avgörande av riksdagens biträdande justitieombudsman om stadens förfarande vid anordnande av undervisning i religion.

Karhu, P. 2024. Statistikföring av antalet studerande i åskådningsämnen/gymnasieutbildning. E-postmeddelande 9.12.2024.

Lag om Europeiska skolan i Helsingfors (1463/2007)

Lagen om studentexamen (502/2019)

Gymnasielagen (714/2018)

Utbildningsstyrelsen 2014. Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.

Utbildningsstyrelsen 2019a. Grunderna för läroplanen för gymnasieutbildning för vuxna 2019. Helsingfors. Utbildningsstyrelsen.

Utbildningsstyrelsen 2019b. Grunderna för gymnasiets läroplan 2019. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.

OPH-4626-2022. Utbildningsstyrelsens beslut 3.11.2022. Tillsättande av en utvecklingsgrupp för förnyelsen av åskådningsämnen.

Patent- och registerstyrelsen 2024. Registret över religionssamfund. https://www.prh.fi/sv/yhdistysrekisteri/uskonnolliset_yhdyskunnat.html [Hänvisad 19.12.2024.]

Förordningen om grundläggande utbildning (852/1998)

Lagen om grundläggande utbildning (628/1998)

Salmenkivi, E., & Åhs, V. A. 2022. Selvitys katsomusaineiden opetuksen nykytilasta ja uudistamistarpeista. Undervisnings- och kulturministeriets publikationer (Årgång 2022, Nr 13). Undervisnings- och kulturministeriet. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164015 [Hänvisad 4.12.2024]

Suomilammi, M. 2024a. Datainsamling om åskådningsämnenas elevantal och undervisningens nuläge 2023 (Publikationer 1:2024) Nationella centret för utbildningsutvärdering (NCU). https://www.karvi.fi/sv/publikationer/datainsamling-om-askadningsamnenas-elevantal-och-undervisningens-nulage-2023 [Hänvisad 4.12.2024]

Suomilammi, M. 2024b. VL: Procentfrågor. E-postmeddelande 31.1.2024.

Statsrådets förordning

om ändring av statsrådets förordning om riksomfattande mål för utbildningen enligt lagen om grundläggande utbildning och om timfördelning i den grundläggande utbildningen (310/2021)

Statsrådets förordning om studentexamen 612/2019

Åland. Landskapslag (2020:32) om barnomsorg och grundskola.

Bilagor

BILAGA1: Röstningsresultat och avvikande åsikter.

Vid mötet för utvecklingsgruppen för åskådningsämnen 28.10.2024 röstade man om följande förslag i underkapitel 2.3. ”Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen föreslår att valet av åskådningsämnen öppnas för studerande inom gymnasieutbildningen.” Beslut om förslaget fattades med rösterna 15–6, 1 blank. Representanterna för undervisnings- och kulturministeriet avstod från att rösta.

De medlemmar i utvecklingsgruppen som röstade mot förslaget (Mårten Björkgren, Arto Kallioniemi, Tuovi Pääkkönen, Mari Sjöström, Martin Ubani och Esa Ylikoski) lämnade avvikande åsikter till förslaget.

Avvikande åsikter:

Mårten Björkgrens avvikande åsikt 11.11.2024:

1. Att börja rösta om ett förslag i utkastet till slutrapport ställer jag mig tveksam till eftersom arbetsgruppens uppdrag såvitt jag känner till inte är att framföra förslag hur åskådningsundervisningens skall anordnas. I så fall kunde vi ha tillämpat ett röstningsförfarande kontinuerligt i processen. Jag uppfattade också situation som ett ansträngt försök att komma vidare i diskussionen vid mötet.

2. Mitt nej beror dock främst på att sakkunskapen i arbetsgruppen inte borde användas till att genom röstning justera det upplägg vi har just nu, utan till att blicka mot framtiden och diskutera modeller som både kulturhistorisk bygger vidare på och utifrån dagens kontext i samhälle och kultur förnyar den nuvarande finländska modellen med allmänbildande undervisning om religion(er), livsåskådningskunskap och etik. Med andra ord hade jag hoppats att vi inte diskuterar små ändringar i den rådande modellen i t.ex. gymnasieutbildningen (för att gardera oss mot dilemman som berör likabehandling) utan i stället kreativt och i sak skulle anstränga oss att ge vägkost för en allmänbildning på åskådningsområdet där de tidigare svagheterna med likabehandling också kan få en god lösning. - Jag tycker att vi, med alla den kompetens som den stora heterogena arbetsgruppen besitter, kunde ha jobbat i små heterogena grupper med uppdraget att belysa möjligheter och utmaningar med ett gemensamt åskådningsämne för alla elever utifrån följande perspektiv: 1) pedagogiska perspektiv 2) ämnesdidaktiska och ämnesövergripande perspektiv 3) bildningsperspektiv (fostran/kasvatus) och 4) perspektiv som gäller ledarskap, organisation, juridik/lagstiftning och riktlinjer för skolans verksamhetskultur (utöver undervisning).

3. Jag röstade nej eftersom jag har ansvar för åskådningsdidaktiken vid ÅA i Vasa och anser att en rekommendation att öppna gymnasiekurserna i RE och LK för alla borde föregås av en konsekvensanalys. Ämneslärarutbildningen vid ÅA har inte de senaste 20 åren gett beredskap att ansvara för kurserna i dessa båda åskådningsämnena. Tyngdpunkten i ämnesdidaktiken har klart legat på religionsundervisningen (vad, hur, varför) eftersom de studerande haft religionsvetenskap eller teologi som huvudämne. Det skulle vara oansvarigt att jag i en arbetsgrupp som denna skulle rösta ja till ett förslag som inte granskat vilka förutsättningarna det finns för att behålla kvaliteten i gymnasieundervisningen genom denna nya valfrihet.

Arto Kallioniemis avvikande åsikt 25.11.2024:

Avvikande mening om förslaget från arbetsgruppen för förnyelsen av åskådningsämnen om valfrihet gällande religion och livsåskådningskunskap på gymnasiestadiet

Genom att öppna upp valfriheten splittras undervisningen i åskådningsämnen ytterligare. Alla elever borde få likartade färdigheter att leva och vara aktiva medborgare i en värld och ett samhälle som förändras, blir mångsidigare och mer varierande i fråga om åskådningar. Att öppna valfriheten innebär en liknande lagstiftningsprocess som att bygga upp ett helt nytt åskådningsämne. Det vore alltså ändamålsenligt att bygga upp ett helt nytt ämne som är gemensamt för alla elever. På så sätt säkerställs att alla elever får enhetliga och jämlika utgångspunkter.

Det är inte motiverat att presentera öppnandet av valfriheten som ett mellanskede vid övergången till ett gemensamt åskådningsämne, eftersom det inte avlägsnar problemen i anslutning till genomförandet av den nuvarande åskådningsundervisningen. De unga får inte sådana omfattande färdigheter i anslutning till religioner och åskådningar som är nödvändiga för att möjliggöra en dialog på flera nivåer i samhället. Den allmänbildning som anknyter till religion och åskådningar är en odelbar helhet. Det är inte ändamålsenligt att eleverna i en offentlig skola endast bekantar sig med en liten del av allmänbildningen utifrån sitt eget/sin familjs medlemskap i ett trossamfund i indelningen enligt den nuvarande modellen eller studerar i olika åskådningsgrupper enligt eget val. Det behövs ett nytt, inkluderande läroämne. Att öka valfriheten stärker endast problematiken kring den nuvarande modellen, till exempel att eleverna i allt större utsträckning splittras i olika grupper.

Öppnandet av valfriheten fortsätter den nuvarande dikotomin religion-livsåskådningskunskap som inte längre är fungerande och ändamålsenlig i dagens värld. Enligt dagens forskning ses religioner och åskådningar inte som klart avgränsade, utan som glidande och överlappande fenomen. Alla gymnasieelever behöver djupgående kunskaper om både religioner och åskådningar. Den enda relevanta utvecklingsriktningen är att bygga upp ett åskådningsämne som är gemensamt för alla. Att utveckla ett gemensamt åskådningsämne är också en internationell

utvecklingsriktning inom sektorn, till exempel i Norge och Luxemburg har man under de senaste åren utvecklat ett nytt gemensamt åskådningsämne som är avsett för alla elever. Med tanke på forskningen och den internationella utvecklingen inom området är en ökning av valfriheten inte ett relevant mellanskede, utan åskådningsundervisningen behöver en totalreform.

Arto Kallioniemi
professor
Helsingfors universitet pedagogiska fakultet, ansvarig för didaktik inom religion och livsåskådningskunskap

Tuovi Pääkkönens avvikande åsikt 31.10.2024:

Motiveringar till omröstningsbeslutet i Utbildningsstyrelsens utvecklingsgrupp för förnyelsen av åskådningsämnen 28.10.2024

Tuovi Pääkkönen

Jag motsätter mig inte att åskådningsämnet kan väljas fritt i gymnasiet för att jag skulle vilja behålla den nuvarande modellen för åskådningsundervisning som bygger på tillhörighet till ett religiöst samfund. Det är uppenbart att nuläget strider mot diskrimineringslagstiftningen och på många sätt är problematiskt. Åskådningsämnets fria valbarhet löser endast ett jämlikhetsproblem. Riktlinjerna handlar om att åtgärda gjutfel i den nuvarande modellen. Det behövs en mer omfattande reform och ett gemensamt, genuint jämlikt åskådningsämne.

I utvecklingsgruppen har det föreslagits att öppnandet av valet skulle vara ett s.k. mål på kort sikt och att delvis eller helt bygga upp ett gemensamt läroämne är ett s.k.-mål på lång sikt. Hittills har det dock inte kommit fram något i diskussionerna som skulle understöda att utvecklingen av öppnandet av val skulle leda till ett gemensamt läroämne. Tvärtom: ett gemensamt läroämne ses på många sätt som problematiskt. Därför är jag inte beredd att ta detta steg för att öppna valet med nuvarande information, så tråkigt som det kan verka.

Övergången till ett gemensamt ämne skulle lösa problemen med att anordna undervisning i två läroämnen och flera lärokurser, lärarnas behörighetsunderskott samt överdrifter i minoritetsreligioners konfessionalism som strider mot läroplanen. Ett gemensamt ämne skulle också i princip vara dialogiskt, vilket var ett av de mål för reformen som ställts upp för arbetsgruppen. Att öppna valet av åskådningsämne ökar inte dialogen, eftersom läroämnena och lärokurserna förblir oförändrade.

Öppnandet av valet medför utmaningar i prognostiseringen av antalet studerande och gör att läroämnet religion blir mer religiöst till sin karaktär. Varför ska ett icke-konfessionellt religionsämne kunna väljas bort i en finländsk skola där inget läroämne får vara religiöst eller politiskt bindande? Behandlas inte religionsämnet då som konfessionellt?

I dagens värld är religiös allmänbildning en väsentlig del av den utrustning som används för att förstå världen. Undersökningar visar att unga inte längre är särskilt religiösa, men nog intresserade av olika åskådningar. De är också öppna för att lära sig om religioner. Den åskådningsbildning som behövs idag är en mångsidig helhet som består av både religiösa och icke-religiösa åskådningsmässiga element. Det är orimligt att den studerande i gymnasiet blir tvungen att välja vilken slags allmänbildning hen får studera i skolan.

Dessa synpunkter ovan är mina egna, men grundar sig också på diskussioner med styrelsemedlemmarna för Religionslärarnas förbund i Finland samt på de medlemsenkäter som förbundet genomförde 2019 och 2023.

Mari Sjöströms avvikande åsikt 29.11.2024:

Kommunförbundets genmäle

Kommunförbundet anser det vara viktigt att man inom gymnasieutbildningen på lång sikt övergår till ett för alla gemensamt åskådningsämne. Därför anser Kommunförbundet att inskrivningen i arbetsgruppens rapport om öppnande av valet av åskådningsämnen vore mer ändamålsenlig om den lydde så här: ”Utvecklingsgruppen för åskådningsämnen föreslår att valet av åskådningsämnen öppnas *på ett kontrollerat sätt* för studerande inom gymnasieutbildningen.”

Motiveringar:

- I rapporten ingår en omfattande öppning av åskådningsämnena som arbetsgruppens förslag. Omröstning ägde rum vid arbetsgruppens möte. Vid omröstningen var man inte säker på vilken ståndpunkt arbetsgruppen skulle inta i målet att övergå till ett för alla gemensamt åskådningsämne. Kommunförbundet oroar sig över att det förslag som blev resultatet av omröstningen försvårar skapandet av en långsiktig lösning.
- Kommunförbundet instämmer i att de studerande inte har en jämlik ställning i fråga om valet av åskådningsämne. Om valet av åskådningsämnen öppnas bör man gå fram på ett mer kontrollerat sätt än det förslag man röstat om. Den

föreslagna modellen ökar klart kostnaderna för gymnasieutbildningen och är problematisk med tanke på det praktiska anordnandet. Kommunförbundet anser det vara viktigt att förutsägbarheten i anordnandet av undervisningen i åskådningsämnen inte försämras orimligt mycket, eftersom det också har till exempel direkta konsekvenser för personalen. Kommunförbundet anser inte heller att det är ändamålsenligt att föreslå lösningar som i den svåra situationen gällande de offentliga finanserna inte har förutsättningar att framskrida i beslutsfattandet.

- Kommunförbundet ger inget förslag till paragraf i genmälet. Enligt Kommunförbundet kunde man gå vidare på följande sätt:
    - 16 § 1 mom. i gymnasielagen ändras så att en studerande som hör till samma religionssamfund som majoriteten av utbildningsanordnarens studerande ges möjlighet att delta i undervisningen antingen i sin egen religion *eller i livsåskådningskunskap*.
    - 16.2 § i gymnasielagen ändras så att minst tre studerande som tillhör till den evangelisk-lutherska kyrkan eller minst tre studerande som tillhör det ortodoxa kyrkosamfundet som inte deltar i den religionsundervisning som avses i 1 mom. ges möjligheten att delta i undervisningen antingen i sin egen religion *eller i livsåskådningskunskap*.

Studierna i åskådningsämnena skulle bli mer jämlika och av jämnare kvalitet om Utbildningsstyrelsen strukturerade och synliggjorde det gemensamma studiestoffet och det separata studiestoffet i de olika åskådningsämnena.

FINLANDS KOMMUNFÖRBUND
Mari Sjöström
Specialsakkunnig

Martin Ubanis avvikande åsikt 1.12.2024:

Avvikande ståndpunkt till punkten ”Arbetsgruppen föreslår att åskådningsämnenas valfrihet öppnas i gymnasieundervisningen”.

I arbetsgruppens arbete har formuleringen ovan motiverats med diskrimineringslagstiftningen. I arbetsgruppen presenterades den 28 oktober 2024 diskrimineringsombudsmannens tolkning av tillämpningen av lagstiftningen. I arbetet föreslogs också en alternativ formulering för rubriken. I alternativet konstateras att arbetsgruppen anser att jämlikhetsproblemet är en viktig fråga som kräver en lösning,

men att lösningen av ärendet är förknippad med många administrativa, läroplansmässiga o.d. problem. Detta fick ett svagare stöd i gruppen. Jag lade fram en avvikande ståndpunkt om formuleringen av rubriken. Jag lade fram min ståndpunkt i en situation där utkastet gicks igenom i kronologisk ordning och sammanhanget eller texthelheten ännu inte hade granskats. Som didaktisk sakkunnig inom åskådningsundervisning anser jag att den valda formuleringen inte beaktar åskådningsundervisningsmodellens historia och särdrag. Den beaktar inte åskådningsundervisningen som helhet eller den systemiska karaktären hos de faktorer som definierar den. Den gör inte heller de förvirrande förutsättningarna för att anordna åskådningsundervisningen mer strömlinjeformade, utan medför ytterligare en svårhanterlig variabel.

Utformningen av den nuvarande medlemskapsbaserade modellen för åskådningsundervisning har på ett centralt sätt påverkats av religionsfrihetslagstiftningens utveckling på 1920- och 2000-talen. Religionsfrihetslagstiftningen har uttryckligen strävat efter att beakta både majoritetens och minoriteternas rättigheter samt kraven på positiv och negativ religionsfrihet. Den nuvarande modellen för åskådningsundervisning grundar sig på tidigare utgångspunkter, och hela modellens berättigande bygger på religionsfrihet som grundar sig på medlemskap. Förenklat ger grundskolan och gymnasiet uttryckligen på denna grund religionssamfundsbaserad (dvs. eleverna indelas i olika lärokurser på basis av medlemskap), icke-konfessionell åskådningsundervisning samt livsåskådningskunskap för elever som inte tillhör något religionssamfund. Den nya formuleringen beaktar inte åskådningsundervisningen som helhet och är ett exempel på en ny spänning och linjelöshet som skapas i åskådningsmodellen.

En ökning av valfriheten har i olika sammanhang motiverats med att en person med medlemskap i ett trossamfund e.d. eventuellt har en personlig åskådning som skiljer sig från trossamfundets bekännelse. Frågan har i praktiken i synnerhet gällt medlemmar i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, men gäller även barn och de unga med annan bakgrund. I början av 2000-talet övergick man dock från konfessionell religionsundervisning till icke-konfessionell allmänbildande undervisning. Valet av åskådningsämne eller dess lärokurs på basis av övertygelse motsvarar inte läroämnenas eller lärokursernas nuvarande karaktär, utan placerar och återställer religiösa bindande innebörder i religionsämnet som man lösgjort sig från. Om man i början av 2000-talet i stället för den nuvarande förändringen hade valt konfessionell åskådningsundervisning skulle den ståndpunkt som framförs i rubriken kunna motiveras bättre. Om det blir möjligt att välja mellan olika lärokurser skulle antingen en sammanslagning av de

innehållsmässigt kristna lärokurserna eller återgång till övertygelsebaserad bekännelse bättre motsvara ståndpunkten ovan, varav det senare inte är möjligt enligt lagstiftningen. Det fria valet öppnar frågan om den nuvarande modellen för åskådningsundervisning är ändamålsenlig. Dessutom är det oklart hur valet skulle ske och vilken roll vårdnadshavarna och gymnasiestuderande skulle ha i valet av minderårigas åskådningsämne eller lärokurs på basis av övertygelse samt i konfliktsituationer eller personliga omvändelser. Hur ofta skulle man få byta åskådningsundervisningens lärokurs eller åskådningsämne, enligt vems önskan och på vilka grunder?

Att slopa medlemskapsgrunden i det sammanhang som anges i rubriken, men att bevara medlemskapsgrunden i vårdnadshavarens rätt att begära undervisning i någon lärokurs (numera minst tre elever inom utbildningsanordnarens område) är en problematisk lösning och lämna ett ytterligare lager av spänningar i anvisningarna som styr anordnandet av undervisningen. Dessutom ger medlemskapsgrunden som ska bevaras i grundskolan i en situation där man enligt arbetsgruppens ståndpunkt eventuellt byter livsåskådningsämne eller lärokurs i religion efter grundskolan i något skede eller några skeden av gymnasieundervisningen antagligen de studerande svagare utgångspunkter för de kunskaper som förutsätts i åskådningsämnet som slutligen väljs. Detta har å sin sida antagligen konsekvenser för framgången i studentskrivningarna och över lag för meningsfullheten i att göra studentprovet i läroämnet. Likabehandling är också en bildningsfråga.

Ändringen skulle också göra administrationen gällande åskådningsundervisningen mer oförutsägbar i praktiken. Det vore svårare att förutse storleken på de årliga elevgrupperna, och detta skulle medföra nya problem i anslutning till undervisningsgruppernas kontinuitet. Kontinuiteten i den urvalsbaserade undervisningen skulle ifrågasättas årligen. Detta skulle också skapa en märklig konkurrenssituation mellan läroämnena och lärokurserna, vilket också kunde ha negativa konsekvenser för undervisningens kvalitet. Dessutom infaller valet under gymnasiet i den formulering som utvecklingsgruppen understöder. Minderåriga personer som står under vårdnad studerar dock både i grundskolan och i gymnasiet. I praktiken skulle denna ändring innebära att grunderna för valet till lärokurser och läroämnen skulle vara olika på olika nivåer. Ändringen förtydligar alltså inte den nuvarande modellen för åskådningsundervisning.

Den nuvarande modellen för åskådningsundervisning har sina rötter i uppkomsten av den finländska läropliktsskolan. Den har upprätthållits under det senaste århundradet med olika kompletterande dellösningar, av vilka en del redan nu har ett

spänningsförhållande till varandra. Den största spänningen under 2000-talet är att den allmänbildande icke-konfessionella åskådningsundervisningen betraktas som en fråga om religionsfrihet. Jag anser att man i åskådningsundervisningen borde sträva efter förenklade lösningar och inte komplicera situationen gällande undervisningsarrangemang och det praktiska genomförandet, de kommunala arbetsgivarnas resurser och kontinuiteten i lärarnas uppgifter samt skillnaden mellan valmöjligheterna i grundskolan och i gymnasiet eller vårdnadshavarnas och elevernas rättigheter. Att beakta ovanstående faktorer på ett övergripande sätt stabiliserar åskådningsundervisningen och garanterar en högklassig allmänbildande undervisning och lärande i grundskolan och gymnasiet. I enlighet med andan i det finländska utbildningssystemet borde jämlikheten granskas som likabehandlings- och jämställdhetsfrågor inom allmänbildningen och utbildningen i stället för en tillfällig och från helheten avgränsad tolkning och den spänningsbaserade lösningen som härletts från den.

Martin Ubani

Professor i religionspedagogik

Esa Ylikoski avvikande åsikt 30.10.2024

Hej!

Denna avvikande åsikt uttrycker en besvikelse över att beslutet inte innehöll något förslag om att slopa medlemskapsgrunden även inom den grundläggande utbildningen, och därmed inte heller att öppna livsåskådningskunskap som ett läroämne som kan väljas för alla. Förslaget gällande gymnasiet är i sig gott.

Ett allvarligt likabehandlingsproblem som konstaterats i rapportutkastet gäller kvalitativt den grundläggande utbildningen på samma sätt som gymnasiet och kvantitativt mångdubbelt, eftersom grundskolans längd är nio år, den omfattar hela åldersklassen och det i praktiken är obligatoriskt att avlägga den. Diskrimineringen av barn fortsätter, och situationen förändras inte av att barnets vårdnadshavare ansvarar för att göra val eller för bristen på denna möjlighet.

Nuläget och dess fortsättning skapar en märklig skugga över livsåskådningskunskap som läroämne, eftersom det tydligen är något suspekt med det då det är förbjudet för så många, även om det objektivt sett inte är något fel på läroämnet, tvärtom. I detta allvarliga jämlikhetsproblem är det egentligen fråga om ett religiöst statskyrkligt

förmyndarskap över barn och unga som skolväsendet har underställts och som man uppenbarligen fortfarande vill gå med på, vilket är skamligt för Finland.

På grund av denna principiella diskriminering, och den diskriminering i praktiken som stöder sig på den, är livsåskådningskunskapen fortfarande underutnyttjad, även om elevandelen i livsåskådningskunskapen stiger från år till år; de senaste uppgifterna om läsåret 2024–2025 visar att den årliga ökningen i livsåskådningskunskapen är 1–2 procentenheter jämfört med läsåret 2023–2024, och på samma nivå som ökningen under läsåret innan jämfört med läsåret 2022–2023.

Jag vågar fortfarande hoppas att man i den slutliga behandlingen av arbetsgruppens rapport kommer fram till att man övergår från åskådningsämnets medlemskapsgrund till urvalsgrund även inom den grundläggande utbildningen.

Esa Ylikoski

Esa Ylikoski avvikande åsikt 19.12.2024

Arbetsgruppens sista möte 18.12.2024 innehöll inte heller något förslag om att öppna livsåskådningskunskapen som ett åskådningsämne som kan väljas av alla även inom den grundläggande utbildningen. Jag beklagar det verkligen och hoppas att ministeriet och riksdagen snabbt kommer att avhjälpa detta allvarliga jämlikhetsproblem. Till exempel med tanke på försöket med partiell samundervisning i åskådningsämnen är det nödvändigt att livsåskådningskunskapen inte har en diskriminerad ställning i kommuner och skolor av någon storlek.

Dessutom vill jag kommentera följande punkt i slutrapportens underkapitel *7.2. Övriga modeller för* an*ordnande*:

”Precis som de utredningspersoner som undervisnings- och kulturministeriet tillsatt (Salmenkivi & Åhs 2022, 210–211)
motsätter sig en bred majoritet av utvecklingsgruppen för åskådningsämnen minskningen av undervisningen i åskådningsämnen och modeller för att an*ordna undervisning i åskådningsämnen där åskådningsämnenas mål och innehåll delvis eller helt skulle överföras till läroplanerna för andra läroämnen.”*

Jag anser att åskådningsämnenas timantal inom den grundläggande utbildningen, som nu omfattar 10 årsveckotimmar och omfattar alla årskurser 1–9, bör granskas kritiskt i samband med att åskådningsundervisningen utvecklas. I grundskolan finns det onödigt mycket religionsundervisning. Att inleda religionsundervisningen redan i årskurs 1 ger

barnen en överdriven bild av religioners och kyrkors betydelse som källa till etiskt och moraliskt beteende och lagstiftning.

Åtminstone i nybörjarundervisningen i årskurs 1–2 behövs inte åskådningsundervisning, eftersom gott uppförande och samarbete kan läras ut på ett människorättsbaserat och rationellt sätt utan hänvisningar till religioner och åskådningar. I de högre klasserna räcker det med en veckotimme. På så sätt blir årsveckotimmarna för åskådningsämnena sju, minskning med tre. Detta skulle inte minska antalet undervisningstimmar för ämneslärare, eftersom antalet timmar i årskurserna 2-9 förblir oförändrat.

Utöver det ovannämnda lyfte jag gärna fram Fritänkarnas förbunds principiella ståndpunkt enligt vilken undervisningen i religioner och åskådningar även i Finlands skolor kan skötas inom andra läroämnen på lämpliga ställen i stället för särskilda åskådningsämnen. Elever kan lära sig om religioner och åskådningar åtminstone på lektioner historia, geografi, samhällslära, bildkonst, musik, modersmål och delvis också främmande språk. Utöver dessa kunde etikundervisningen inledas redan inom den grundläggande utbildningen, då den nu är obligatorisk för alla i gymnasiet.

Esa Ylikoski

